

Fried István: Az érzékeny neoklasszicista

VIZSGÁLÓDÁSOK KAZINCZY FERENC KÖRÜL

Annak a széles körű tevékenységnek, amelyet a Kazinczy Ferenc Társaság végez, és amelyről az előszóban Fehér József, a társaság elnöke szerényen szól is, eredménye a jelen tanulmánykötet megjelenése. Megírása pedig annak a meglehetősen szerteágazó irodalomtudományi munkásságnak hozadéká, melyet Fried István folytat. De valóban e tudományos tevékenység hozadékáról van szó, hiszen bő másfél évtized alatt keletkeztek azok a tanulmányok, amelyek itt együvé gyűjtve olvashatók, és könyvalakban való kiadásuk mutatja Fried István Kazinczyra vonatkozó kutatásainak újat hozó természetét, mint-hogy a résztanulmányok (és ezeknek részeit) egy egész Kazinczy-kép rajzolati vonalai.

A könyv tíz tanulmány füzéréből áll.

Az első – Az „*érzékeny*” Kazinczy Ferenc – megállapítja, hogy a Bácsmegyei, a magyar Gessner-idilleket, az Erasztot, a Hamlet-fordítást, a Lessing-átköltéseket olvasva Kazinczy életrajzát mögéjük kell

látunk. Az élet és az irodalom határait tisztán látó Kazinczynál az érzékenység nem irodalmi irányzati jellemző, nem helyettesíthető tehát az érzékenység a szentimentalizmussal, hanem Kazinczynak a világhoz, a társadalomhoz való viszonyának a szentimentalizmus kerete közötti megvalósulása. Fried elemzései igazolják azt a megfigyelését, mely szerint Kazinczy az 1770-es évek végétől, lelki válságából mintegy (ön)nevelési folyamattal kiemelkedve alakítja élet- és világlátását és -nézeteit, ami abból érzékelhető, hogy mit és miért fordított, illetve mit és miért írt.

Kazinczy Helikoni virágai a második tanulmány. Az 1791-ben megjelenő almanach a magyar klasszicizmusnak és az ezzel együttjelentkező áramlatoknak körképe. A jelentős szerepű műfajt, az ódát kétféle megjelenési típusában elemzi a tanulmányíró. Az egyik fajta a deákosok műveiben, a másik a Földi, Szentjóni, Dayka, Kazinczy és másokéiban mutatható ki. Az új típusú ódáknak az általános lírai alanyval valódi (egyedi) alannyá válását tartja Fried fontosnak. A dalok jelentőségét sem téveszti szem elől, hiszen a Helikoni virágoknak csaknem fele dalforma. Kazinczy a saját és Földi János fordításában is közli Catullus ötödik Lesbia-dalát; szándékosan „alacsonyabb stíl”-ben, helyzetdalhoz közelítve fordít Kazinczy, akit itt – Földitől eltérően – a fordítás ürügyén az efféle magyar vers elkészíthetősége érdekelt. S az egész almanach is arra való, hogy a különféle irodalmi törekvéseket bemutatva befolyásolja is ezeket, hogy így segítse a szélesebb körben ható nemzeti költészet kialakítását.

Kazinczy Ferenc Társaság
Sátorajaujhely–Szeged, 1996
168 oldal

A fogság 2387 napja utáni és az e rab-ság előtti Kazinczynak magatartásában és eszmerendszerében

Fried István nem lát szakadékszerű különbséget,

bizonyos fordulatot, továbblépést igen (*Kazinczy neoklasszicista fordulata*). A Schiller és Goethe munkásságában kibontakozó „Klassik” lett Kazinczy Ferencnek minden másnál fontosabb vezérlő példája. Goethe-szeretete az irodalom, az ízlés, az egész személyiség etalonja. Mindennek bemutatására vállalkozott a *Poetai berek* című kötete, amelyben a magyar költői nyelvhasználat és annak Kazinczy kora előtti állapota okozta a félsikert. Kazinczy a német irodalmi nyelvhasználat folyamatának vég-eredményét próbálja a magyarba áttenni. Megállapítását Fried István (ezúttal is) részletebe menő elemzésekkel bizonyítja, így Goethe Ganymedjéből vett Kazinczy-fordításdarab példáján is. Ezek a nyelvi-stiláris-poétikai szempontú elemzések jól bizonyítják, hogy Kazinczy – noha alig kapott visszhangot rá – a *Poetai berekkel* a neoklasszicista ízlést érvényesítette, és ezzel irodalmunkban is fordulatot hozott. – Kazinczy Goethe-szeretete – „Az a' kit én minden Németek között megvakúlvá, megátalkodva leginkább szeretek, Góthe” – eleve, de a német klasszika általános hatása a magyar irodalomra úgyszintén kánálja a vizsgálati lehetőséget: milyen Goethe és Kazinczy viszonya, pontosabban: milyen költői-gondolkodói eszményt látott Kazinczy Goethében. E problémakörbe vezet a tudós szerző a Goethe magyar recepciójának néhány kérdését taglaló fejezetben. Fried arra keres választ, „miért fordította ezt vagy azt a Goethe-verset vagy -színdarabot Kazinczy”. Az Egmont fordítását például

többnek tartja egy ízlés dokumentálásánál, irodalmi gesztusnál,

hiszen a teljes jogfosztottság állapotában tartott magyar nemzet helyzetéről könnyen juthatott Kazinczy Ferenc eszébe az Egmont, melynek így korszerű társadalmi üzenete is van a nyelvi ízlés fejlesztéséről nem szólva.

Ugyancsak Kazinczy tudatos morális- és nyelvfejlesztő tevékenységének dokumentuma mindaz a jobbára fordításban megnyilvánuló buzgalom, amely őt a magyar színjátszáshoz fűzi (*Adatok Kazinczy Ferenc színházi törekvéseihez*). A Hamletfordítás a II. József törvénytelennek minősített uralkodásával mint zsarnoksággal szemben állásfoglalás, Hamlet igazával végül is a szabad királyválasztás jogát hirdeti. Meggyőző Fried elemzése, melynek során a Schröder átdolgozta német Hamletnek nyelvi és dramaturgiai indíttatású megoldásaival foglalkozik, melyek bizonyítják: Kazinczy a honi színjátszási készületlenséget igyekezett figyelembe venni (például páros rímű tizenkettősöket használ a Ráday-nemmel szemben; kádenciás-cirkalmas, csaknem falusias hangulatot teremt némelykor). Hasonlóképpen érdemes a figyelemre Friednek az a megállapítása, mely szerint a Hamlet-monológ fordítása „még szinte a mai napig a legteljesebben mutatta-mutatja be a szépiró, azaz a költőfordító Kazinczyt”. A monológ szövegének és szövegváltozatainak nyelvi-textológiai boncolgatásával bizonyítja állítását; a prózai, majd jambikus változat nemcsak „költőibb”, hanem színpadyszerűbb is.

Külön fejezetet szentel a szerző a képzőművészetekkel foglalkozó Kazinczynak. A metszeteket, albumokat, könyvritkaságokat az anyagiakban korántsem bővelkedő széphalmi mester nemcsak gyűjtötte, értője is volt mindezeknek. Kazinczy művészetszemléletéből Fried újszerű módon azt emeli ki, hogy a megrögződött társadalmi szokáskörből, a megmerevedett magatartásformából és a számára elfogadhatatlan elvrendszerből való kitérés igénye is je-

len van, mégpedig először nála a magyar irodalmiságban.

A Kazinczy képviselte ízlés mintegy önéletrajzi keretben mutatkozik meg

útleírásaiban. A képzőművészetekkel kapcsolatos viszonya is voltaképpen ízlésfejlesztő törekvéseinek alapján érthető, ugyanígy az is, hogy útleírásai jelzik: „a valóságos tér mellett (mögött?) létezik egy másik, az irodalomé” – írja Fried az e témakörrel szóló részben. Kazinczy prózastílusát a német és francia irodalom háttérismerete alakította, ugyanakkor az útirajzok, levelek előlegzik e műfaj jövőjét is (elsőként Petőfire kell gondolnunk). A stílus világosságát, eleganciáját, érdekességét a XVIII. század szellemének megfelelően tartja Kazinczy magyarul is megvalósítandónak, hiszen „A' gondos Stylista' kötelessége az, hogy magához vonja-fel Olvasójit” – idéz a tanulmányíró Kazinczy levelezéséből. Kazinczy ilyenén igénye tette (hányatott sorsú hagyatékából) a *Fogságom naplóját* is a stílus választékosságát és eleganciáját fel nem adó munkává. A Rousseau-ra és Goethére példaként tekintő Kazinczy-nak belső tartása, amely összefügg a stíluseszmennyel, már a börtönben írt anyag tekhnéjében a szó szoros értelmében tapasztalható, minthogy a sanyarú körülmények miatt cseresznyelével, málnacettel, rozsdával, tűszúrás-pontokkal ír; Fried István a „rövid jegyzések”-nek nevezett napló töredékes másolatát föllelte az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, en-

nek földolgozásával mondja el a „Fogságom naplója” regényét.

A felvilágosodás, a klasszicizmus műfordítói gyakorlatát és

a romantikus színekkel fordító Vörösmarty

metódusát taglalja a *Vörösmarty és Kazinczy Lobkovic-fordításai* című fejezet. A Bohuslav Lobkovicnak, a humanista irodalom latin nyelvű képviselőjének Ad Themas Caroli IV. című magyarra tett ódáját aprólékos, nyelvi, ritmikai és egyéb részletekre ügyelő összehasonlítása teszi hihetővé azt: valóban kétféle irányzatú műfordításról van szó.

A könyv utolsó tanulmánya – *Kazinczy Ferenc olvassa Széchenyi István műveit* – a töredékben maradt poétai episztolát (*Gróf Széchenyi Istvánhoz*) alapul és alkalmul véve azt mutatja be, miként „foglalható bele Kazinczy pályájába a Széchenyié, de a Széchenyiébe is a Kazinczyé, minthogy mindkettő egyetlen (kulturális) szöveget alkot”.

E kulturális szövegnek/szövetnek gondolkodásmódban, ízlésben, stílusban sokak „szövegmondata”/szála van, s hogy ezeknek nem csupán egyike az érzékeny neoklasszicista, hanem a hazai és európai szálak egybeszerzője, -szerkesztője, aki e szöveg/szövet Vieltönigkeitéjére tudatosan ügyel. Fried István Kazinczy-könyve pedig ennek a sokszínűségnek föltárásával és vizsgálatával segíti a széphalmi mester pályaképének az eddigieknél másabb kialakítását.

Büky László